

Vergaderjaar 2023–2024

30 821

Nationale Veiligheid

Nr. 216

BRIEF VAN DE MINISTERS VAN JUSTITIE EN VEILIGHEID EN VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN KONINKRIJKSRELATIES

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 9 april 2024

Hierbij bieden wij uw Kamer een analyse aan van de soevereinenbeweging in Nederland van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), de Nationale Politie en de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). Deze analyse is ook toegezegd in het commissiedebat terrorisme en extremisme van 20 december 2023 en verzocht in de motie Six Dijkstra (Kamerstuk 29 754, nr. 709).¹

Aanleiding voor de analyse zijn serieuze zorgen over het gedrag van delen van deze beweging. Onze Grondwet biedt alle Nederlanders belangrijke rechten en vrijheden. Binnen de grenzen van de wet kunnen mensen hun leven onafhankelijk inrichten, dat is hun goed recht. Maar er zijn ook plichten om ervoor te zorgen dat onze samenleving goed functioneert. Dat functioneren wordt ondermijnd wanneer aanzienlijke delen van de Nederlandse samenleving zich vergaand afkeren van de instituties van de democratische rechtsstaat of wanneer mensen eigenstandig bepalen dat wet- en regelgeving niet op hen van toepassing is.

Zo weigeren sommige mensen die zich soeverein verklaren om belasting te betalen, zich te legitimeren als de politie daarom vraagt of negeren de leerplicht. In de afgelopen periode is daarnaast steeds vaker sprake van intimidatie, bedreiging en confrontaties bijvoorbeeld met politie of deurwaarders. Ook ambtenaren, rechters, journalisten, wetenschappers en politici kennen intimidatie en belemmeringen in hun werk. Bedreigingen zijn diep ingrijpend voor alle personen en hun gezinnen die dit meemaken, net als geweld en andere strafbare gedragingen, onacceptabel.

Zorgen zijn er ook over mensen die in de ban komen van het soevereine gedachtegoed. Personen die al in een lastige financiële positie verkeren, kunnen extra gevoelig zijn voor de misleidende soevereine boodschap. Zij

¹ Toezegging TZ202312-034; Kamerstukken II, 2023–2024, 29 754, nr. 701.

kunnen doelbewust worden aangemoedigd om geen belasting meer te betalen of hun kinderen van school te halen.

Soms is er sprake van een extremistische geweldsdreiging. De NCTV stelde vorig jaar in een themahoofdstuk over soevereinen in het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland dat een beperkte groep soevereinen actief de gewelddadige confrontatie wil opzoeken met de overheid.²

Het soevereine gedachtegoed past binnen een bredere anti-institutionele beweging. De AIVD en NCTV vragen al enkele jaren aandacht voor de uitwassen hiervan.³ Binnen deze beweging kent het soevereine deel een aparte dynamiek. In tegenstelling tot de bredere anti-institutionele beweging, schrijven het soevereine narratief en verspreiders daarvan specifieke mogelijkheden tot handelen voor. Bovendien weet de soevereine beweging zich te organiseren, wat hieronder in de samenvatting van de analyse nader wordt toegelicht. Sommige soevereinen bereiden zich voor op een gewelddadige confrontatie met de overheid en dreigen met geweld. In combinatie van de verwachte groei van de soevereinenbeweging als geheel, is het aannemelijk dat ook deze dreiging in de toekomst zal toenemen.

Deze bijzonderheid vraagt om een aparte analyse, die bij deze brief wordt geleverd. Aan deze analyse is behoefte bij gemeenten, de Belastingdienst en andere instellingen die te maken hebben met uitingen van soevereinen. De analyse beantwoordt de vraag of er vanuit de Nederlandse soevereinenbeweging sprake is van ondermijning van de democratische rechtsorde en zo ja, hoe dit zich manifesteert. De brief vat de analyse samen en schetst daarna de eerste lijnen van onze inzet op soevereinen om onze democratische rechtsstaat te beschermen.

De rollen zijn als volgt verdeeld: de Minister van Justitie en Veiligheid gaat over de aanpak van strafbare feiten en (gewelddadig) extremisme; de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft de regie waar het gaat om maatschappelijk en rechtstatelijke dimensies van het vraagstuk. Dit voorjaar ontvangt uw Kamer een brief die dieper ingaat op het omgaan met het bredere fenomeen van anti-institutionele tendensen. U ontvangt daarnaast dit voorjaar de aan uw Kamer toegezegde strategie tegen de ondermijning van de democratische rechtsorde door extremisme, die ingaat op alle vormen, waaronder anti-overheidsextremisme en soevereinen.⁴

Belangrijkste conclusies uit de fenomeenanalyse

Mensen die zich soeverein verklaren geloven in meer of minder mate in «een «kwaadaardige elite», die de bevolking wil onderdrukken, tot slaaf maken en deels zelfs vermoorden».⁵ Deze elite zou zich niet alleen in de wetgevende, rechterlijke en uitvoerende macht bevinden, maar ook binnen de media en de wetenschap.

De fenomeenanalyse onderscheidt drie categorieën gedragingen binnen de soevereine beweging. De grootste groep is erop uit zo onafhankelijk mogelijk te leven en verandering te voorstaan binnen het huidige

² Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (DTN) 58, mei 2023

³ AIVD, *Anti-institutioneel-extremisme in Nederland. Een ernstige dreiging voor de democratische rechtsorde?*, 2023.

Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 58, mei 2023 (bijlage bij Kamerstuk 29 754, nr. 678).

⁴ Toezegging commissiedebat Terrorisme/extremisme, 2023A07763, 20 december 2023

⁵ Zie AIVD, Politie, NCTV, *Met de rug naar de samenleving: een analyse van de soevereinenbeweging in Nederland*, 2024

systeem. Het nastreven hiervan is, binnen de grenzen van de wet, legitiem in Nederland. Binnen deze groep keren mensen zich af van de overheid en andere instituties, maar houden veelal een open houding richting medeburgers. Zij proberen hen juist te overtuigen van hun ideologie. Er lijkt dan ook nauwelijks sprake te zijn van ondermijning van een open samenleving.

Op de langere termijn kan dit echter wel de democratische rechtstaat ondermijnen wanneer onverdraagzame parallelle samenlevingen ontstaan en anti-institutionele narratieven op grote schaal worden verspreid, waarbij grote aantallen mensen de legitimiteit van de overheid niet langer zouden erkennen en wet- en regelgeving naast zich neerleggen.

De tweede categorie bestaat uit enkele duizenden mensen die geloven dat de Nederlandse overheid illegitiem is en die zich niet langer aan de Nederlandse wet- en regelgeving houden. Hoewel de soevereine beweging in Nederland een geweldloos verleden kent, is er steeds vaker sprake van intimidatie, bedreiging en een aantal vooralsnog kleine gewelddadige confrontaties met bijvoorbeeld politie en deurwaarders. Ook lokale politici, ambtenaren, rechters, journalisten en wetenschappers kunnen zich in hun werk belemmerd voelen en ook daadwerkelijk belemmerd worden door intimidaties, onder andere door de dreigende toon in brieven. Naarmate groepen soevereinen steeds verder in de problemen komen, bijvoorbeeld doordat zij hun rekeningen niet betalen, is de verwachting dat het aantal gewelddadige incidenten zal toenemen.

De laatste categorie soevereinen bestaat uit mensen die geloven dat een toekomstige gewelddadige strijd met de overheid en democratische instituties onvermijdelijk is. Dit is de kleinste groep, van enkele tientallen tot honderd mensen. Hierbinnen is een nog kleinere groep die zichzelf online en fysiek organiseert en voorbereidt om zich te verdedigen in de verwachte gewelddadige strijd met de overheid. Bij enkele personen die behoren tot deze kleine groep soevereinen zijn (vuur)wapens aange troffen.

Omgang met mensen die zich soeverein verklaren

De grootste urgentie die uit de fenomeenanalyse spreekt is het beschermen van onze democratische rechtstaat en het voorkomen dat mensen in kwetsbare posities en hun kinderen de dupe worden. Om de ondermijning door de soevereine en breder, de anti-institutionele beweging het hoofd te bieden, hebben we drie doelen. Op de eerste plaats staat het handhaven bij wetsovertreding en het tegengaan van gewelddadig extremisme. Ten tweede willen we de impact beperken van gedragingen die de democratische rechtsstaat ondermijnen. Tot slot willen we zorgen dat de beweging afneemt of in elk geval niet groter wordt om ondermijning van de democratische rechtsorde op de lange termijn te voorkomen.

Hieronder volgt een eerste schets van de actielijnen die volgen uit deze drie doelstellingen. Een deel daarvan betreft reeds bestaande aanpak, zoals de lokale persoonsgerichte aanpak radicalisering, die ook van toepassing is op soevereinen en aanjagers. Andere concrete maatregelen vinden een verdere uitwerking in de reeds aangekondigde brief over bredere anti-institutionele tendensen.

1. Handhaven van wetsovertreding en tegengaan gewelddadig extremisme

De fenomeenanalyse laat zien dat een aanzienlijk deel van de mensen dat zich soeverein verklaart zich niet langer aan Nederlandse wet- of regelgeving houdt. Diverse instellingen, zoals gemeenten, de Belastingdienst, leerplichtambtenaren, het CJIB en de rechterlijke macht hebben te maken met belemmeringen in hun werk door wetsovertredingen van soevereinen. Dat is niet acceptabel. Onze organisaties moeten hun werk kunnen doen en handhaven waar nodig. Want uiteindelijk geldt de Nederlandse wet voor iedereen, ook voor mensen die vinden van niet. Op lokaal niveau kan handhaven bij overtredingen wanneer mensen vanuit hun soevereine gedachtengoed de wet overtreden samengaan met zorg en betrokkenheid voor mensen in kwetsbare situaties. Zorg- en veiligheidshuizen spelen hierin een belangrijke rol.

Een kleine groep gaat verder en is bereid tot gewelddadige activiteiten of activiteiten die de democratische rechtsstaat ondermijnen, van bedreiging en doxing tot het aanzetten tot haat of voorbereiding op de gewelddadige strijd. De Minister van Justitie en Veiligheid zet volop in op het handhaven bij wetsovertredingen en het bestrijden van deze extremistische uitwassen.⁶

Alle instrumenten van strafrecht en bestuursrecht zijn ook voor bedreigingen vanuit soevereinen inzetbaar. Voor personen met radicale opvattingen die uiteindelijk kunnen leiden of geleid hebben tot extremistische of terroristische activiteiten is er de *persoonsgerichte aanpak*. De gemeenten voeren dan multidisciplinaire casus-overleggen met betrokken partners uit het veiligheids- en sociaal-zorgdomein en nemen waar nodig maatregelen en doen op maatgemaakte interventies. Ook soevereinen die de rechtstaat stelselmatig en doelbewust ondermijnen of die radicaliseren richting gewelddadig extremisme of terrorisme, kunnen worden opgenomen in deze persoonsgerichte aanpak.

Samen met gemeenten en het sociaal/zorgdomein bezien de veiligheidspartners continu of aanscherping nodig is, ook met het oog op de aanpak van soevereinen waar zorgen over zijn. Gemeenten worden vanuit het Rijk ondersteund met kennis en advies. De «handreiking aanpak radicalisering en terrorismebestrijding op lokaal niveau» wordt momenteel geactualiseerd. Nieuwere vormen van extremisme waaronder op het gebied van de soevereinen en de mogelijkheden van een persoonsgerichte aanpak heeft in deze doorontwikkeling nadrukkelijk een plek. Ook gaf de NCTV opdracht aan het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum om onderzoek uit te voeren naar onder andere de profielkenmerken van personen binnen anti-institutioneel extremisme.

2. Beperken impact van democratie-ondermijnende gedragingen

De fenomeenanalyse laat zien dat er een groot spectrum van gedragingen is binnen de soevereine beweging. Van het stelselmatig en doelbewust verspreiden van extremistische narratieven, het thuishouden van leerplichtige kinderen tot oproepen tot geweld. Deze gedragingen hebben in verschillende mate impact op de democratische rechtsorde. Om deze impact te beperken, moeten we voorkomen dat mensen verder gaan in

⁶ De Kamerbrief van 17 oktober 2023, over de Themastudie Extremisme van het Analisten-netwerk Nationale Veiligheid, beschrijft op welke wijze we lokaal, nationaal en internationaal werken aan het tegengaan van extremistische uitwassen en waar de komende periode een doorontwikkeling plaatsvindt; Kamerstukken II 2023–2024, 29 754. Nr. 692.

hun democratie-ondermijnd gedrag en daarmee kwetsbaren, zoals kinderen, worden beschadigd.⁷

a) Invloed van aanjagers beperken

Hiertoe willen we, in de eerste plaats, de invloed beperken van aanjagers. Zij brengen mensen in grote problemen, bijvoorbeeld met adviezen om schulden niet te betalen. Terwijl ze soms zelf aan deze mensen verdienen door tegen betaling documenten, advies en andere diensten aan te bieden. Een ander type aanjagers neemt het voortouw bij het verspreiden van feitelijk onjuiste, demoniserende of intimiderende boodschappen over mensen die bij de overheid werken. We gaan het vizier richten op deze aanjagers, bijvoorbeeld door informatie openbaar te maken over hun werkwijzen.

b) Normeren van democratie ondermijnd gedrag

Mensen moeten duidelijk beseffen wat de consequenties zijn van overtreding van regels en wetten. We stimuleren aangifte bij intimidatie of bedreiging. Zoals de fenomeenstudie aangeeft, is gedrag dat de democratie ondermijnt niet altijd buitenwettelijk, zoals bijvoorbeeld het verspreiden van het kwaadaardig elite narratief of het niet erkennen van het gezag van de politie. Het is een uitdaging hier op andere wijze grenzen te stellen, bijvoorbeeld door mensen aan te spreken op dergelijk gedrag. Waar nodig volgen stopgesprekken door lokaal bestuur of politie. Soms gaat zorgelijk gedrag ook gepaard met sociaal-psychische kwetsbaarheid. Onderdeel van het voorkomen van escalatie, is het bevorderen van een gecombineerde aanpak vanuit zorg- én veiligheidsperspectief.

c) Instituties weerbaarder maken

Om de impact van democratie-ondermijnd gedrag te beperken, willen we ook de instituties weerbaarder maken. Door kennis te vergroten, bewustzijn van risico's te versterken en adequaat hierin te handelen. De politie en enkele gemeenten zijn hier al langer mee bezig. We leren hiervan en ondersteunen met handreikingen en advies op maat. Met lokale bestuurders bezien we hoe gedrag dat de democratische rechtsstaat ondermijnt steviger te begrenzen.

3. Zorgen dat de extremistische beweging niet groter wordt.

De fenomeenanalyse geeft aan dat het grootste deel van de soevereine beweging veranderingen voorstaat binnen het bestaande systeem (sommigen hiervan noemen zich liever «autonoom»). Veel van deze personen hebben concrete zorgen of grieven, waardoor ze hun vertrouwen zijn verloren in de instituties. Anderen zijn op zoek naar een eenvoudiger manier van leven, buiten de complexe systemen van de bredere samenleving. In essentie is dit natuurlijk legitiem; we leven in een vrij land. Echter, om ondermijning van de democratische rechtsstaat op de lange termijn tegen te gaan willen we wel grootschalige verspreiding van het anti-institutionele narratief tegengaan en voorkomen dat het extremistische deel van de beweging groter wordt.

⁷ Onder democratie-ondermijnd gedrag verstaat de AIVD het ontplooiën van activiteiten die door hun nagestreefde doelen, gebruikte middelen en/of ressemblerende effecten op korte of lange termijn onderdelen of het geheel van de democratische rechtsorde als politiek systeem en/of wijze van samenleven ernstig in hun functioneren belemmeren, compromitteren, delegitimeren, ondergraven, saboteren of regelrecht in gevaar brengen (opcit).

a) Mensen weerbaarder maken

Het is belangrijk om deze mensen weerbaar te maken tegen antidemocratische narratieven, zodat zij niet aansluiten bij de extremistische geledingen van de beweging. Hier gaat het om stimuleren van kritisch denken over informatie online. Instituties moeten ook goed feitelijke en begrijpelijk informatie verstrekken zodat mensen zich minder tot simplificerende complotconstructies wenden. Kansen liggen ook in het tijdig zichtbaar maken door media en (onderzoeks-)journalistiek van extremistische narratieven.

b) Verbinding versterken

Het is belangrijk om de verbinding te blijven zoeken met mensen die belangstelling hebben voor het soevereine gedachtegoed. Lokale partners geven aan dat deze mensen grote behoefte hebben aan een luisterend oor en dat oprechte aandacht escalatie kan voorkomen. Gemeenten kunnen deze mensen betrekken bij maatschappelijke initiatieven en ondersteunen als ze zich in een kwetsbare positie bevinden. In verbinding komen met mensen die zich afkeren van de instituties is niet makkelijk. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties bundelt de inzichten en ondersteunt bij de lokale inzet.

Conclusie

Nederland is een open samenleving met vele vrijheden die zijn vastgelegd in de Grondwet. Dit is echter niet vrijblijvend. Alles staat en valt bij de bescherming van de democratische rechtsorde die onze vrijheid én veiligheid mogelijk maakt. Hier moeten we ons gezamenlijk voor inzetten. Met ruimte voor dialoog en respect naar elkaar, maar wel binnen de kaders van onze democratie en rechtsstaat.

De Minister van Justitie en Veiligheid,
D. Yeşilgöz-Zegerius

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
H.M. de Jonge